

Frazeologiczny obraz świata w aspekcie lingwistyki antropologicznej (na przykładzie funkcjonowania związków frazeologicznych we współczesnym języku rosyjskim)

Elwira Stefańska

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Abstract

According to the demands of anthropological linguistics, the changes taking place in every language, especially in its lexical-phraseological system, allow for an observation of how specific areas of knowledge, culture and activity of native speakers of a given language develop as well as the development of self-awareness of a particular personality and the entire language community. Phrasemes play a crucial role in this respect. From the perspective of research on neo-philology, anthropological linguistics, intercultural communication theory, phraseologies (idioms) are perceived as special verbal signs that are characterized by multifunctionality, pictoriality, specific reflection of the linguistic (phraseological) image of the world. The semantic structure of phraseological compounds contains cultural elements. Due to the above-mentioned specific features and the properties of phraseological compounds, they are widely used in contemporary media and various forms of communication activity of language users, deepening and enriching the content of their statements. They were ascribed by contemporary linguists to so-called *pragmas* and *lingvoculture*. This study serves to confirm the above-mentioned theses. Based on the analysis of the subject literature, specific examples (on the material of the Russian and Polish language), theoretical conclusions of the article are to characterize the phraseological phrases of the contemporary Russian language

as specific communicative units, socially and culturally marked as well as an analysis of examples of their use in contemporary discourse from the perspective of communication theory and anthropological linguistics.

Keywords: anthropological linguistics, linguistic image of the world, phraseological relationships, semantic structure of phraseological units, media discourse

Abstrakt

Zgodnie z postulatami lingwistyki antropologicznej zmiany zachodzące w każdym języku, przede wszystkim w jego systemie leksykalno-frazeologicznym, pozwalają zarówno na obserwację tego, w jaki sposób rozwijają się konkretne dziedziny wiedzy, kultury oraz działalności rodzimych użytkowników danego języka, jak również obserwowanie rozwoju samoświadomości konkretnej jednostki i całej społeczności językowej. We wskazanym aspekcie szczególną funkcję pełnią związki frazeologiczne. Z perspektywy badań neofilologii, lingwistyki antropologicznej i teorii komunikacji międzykulturowej związki frazeologiczne (idiomy) są szczególnymi znakami werbalnymi, które cechują wielofunkcyjność, obrazowość, a także specyficzne odzwierciedlenie *językowego (frazologicznego) obrazu świata*. Struktura semantyczna związków frazeologicznych zawiera elementy kulturologiczne. Związki frazeologiczne ze względu na wyżej wymienione cechy oraz swoje właściwości znajdują szerokie zastosowanie we współczesnych mediach i rozmaitych formach działalności komunikacyjnej użytkowników języka, pogłębiając i wzbogacając treść ich wypowiedzi. Współcześni lingwiści (J. Bałło, G. Balykowa, Ł. Bujanowa, J. Kowalenko, N. Kowalowa i inni) zaliczają je do tak zwanych *pragmemów* i *lingwokulturomów*. Niniejsze opracowanie służy potwierdzeniu wyżej wymienionych tez. W oparciu o literaturę przedmiotową, przytoczone w opracowaniu przykłady (na materiale języka rosyjskiego i polskiego) oraz przesłanki o charakterze teoretycznym celem artykułu jest scharakteryzowanie związków frazeologicznych współczesnego języka rosyjskiego jako specyficznych jednostek komunikatywnych, nacechowanych społecznie i kulturowo, jak również analiza przykładów ich zastosowania we współczesnym dyskursie medialnym z perspektywy teorii komunikacji i lingwistyki antropologicznej.

Słowa kluczowe: lingwistyka antropologiczna, językowy obraz świata, związki frazeologiczne, struktura semantyczna jednostek frazeologicznych, dyskurs medialny

1. Miejsce lingwistyki antropologicznej wśród dyscyplin humanistycznych

Lingwistyka antropologiczna to doktryna interdyscyplinarna, której celem jest wieloaspektowa charakterystyka oraz analiza zjawisk językowych. Autorzy antropologicznej teorii języka (J. Aitchison, K. Bühler, A. Gehlen, S. Griniew, G.H. Mead, J.F. Nosowicz, H. Picht, P. Thomas i inni) podkreślają jej szczególną rolę oraz znaczące miejsce wśród pozostałych nauk filologicznych. Dyscyplina ta stale się rozwija, dzięki czemu pozwala na charakterystykę oraz analizę języka jako systemu werbalnego w oparciu o specyfikę kultury, zachowania społeczne oraz działalność ludzką (czynniki etniczne, społeczne, kulturowe, kognitywne, psychologiczne) (Griniewicz, Nosowicz 2014). Badania antropolingwistyczne powinny opierać się przede wszystkim na „trzech zasadniczych filarach, a są nimi: język, kultura i komunikacja” (Griniewicz, Nosowicz 2014, 19).

J. Porajski-Pomsta wnioskuje, że z perspektywy teorii komunikacji i kognitywizmu w językoznawstwie „badania języka to badanie ogólnych procesów poznawczych. Język ludzki jest właściwością ludzkiego umysłu i jako taki jest rozpatrywany w szerokim kontekście psychologicznym, socjologicznym i kulturowym: jest obrazem naszego świata, a więc kontekstem, w jakim należy go widzieć, jest świat” (2002, 61). W związku z powyższym, przedmiotem badań językoznawstwa antropologicznego jest ewolucja kultury i myślenia człowieka, postrzegania przez niego otaczającej rzeczywistości, tj. działalności kognitywnej, pod kątem odzwierciedlenia owych zjawisk w języku, a przede wszystkim w jednostkach nominatywnych – leksykalnych i frazeologicznych.

Zgodnie z prawem relatywizmu językowego Sapira-Whorfa podział na języki mniej lub więcej doskonałe jest bezpodstawny, ponieważ każdy język jest odzwierciedleniem światopoglądu kształtowanego w ramach konkretnej społeczności językowej (Sapir 1921; Whorf 1982). Różnorodność języków jest uwarunkowana różnorodnością kultur i sposobów postrzegania świata, natomiast wspólne (uniwersalne) cechy występujące w różnych językach mogą świadczyć „o wspólnocie myślenia ludzi różnych kultur” (Griniewicz, Nosowicz 2014, 22). W ramach lingwistyki antropologicznej istotna jest analiza ewolucji języka oraz myślenia człowieka zarówno w filogenezie, jak i w ontogenezie (Grinew-Griniewicz i in. 2008).

Interdyscyplinarny charakter lingwistyki antropologicznej polega na tym, że zajmuje ona określone miejsce wśród dyscyplin pokrewnych, do których zalicza się epistemologię, logikę, semiotykę, biologię, antropologię, archeologię, teorię sztucznej inteligencji, psychologię wieku (psychologię rozwojową), psychologię edukacyjną, psychologię

poznawczą (kognitywną), etnolingwistykę, lingwistykę kognitywną, kulturologię itp. (Griniew-Griniewicz i in. 2008, 11). W związku z powyższym nie podlega zakwestionowaniu stwierdzenie, że lingwistyka antropologiczna to dyscyplina humanistyczna, ponieważ przymiotnik *humanistyczny* definiuje się jako: „1. odnoszący się do nauk mających za przedmiot badań człowieka jako istotę społeczną. 2. wynikający z przekonania, że człowiek jest najwyższą wartością” (PWN 2018, b. p.)

W XXI wieku ukształtowały się następujące kierunki (module) badań lingwistycznych: „język – kultura – komunikacja – dyskurs – działalność człowieka”, które również należą do obszaru badań priorytetowych lingwistyki antropologicznej.

Z perspektywy badań antropolingwistycznych ważne miejsce wśród jednostek językowych nacechowanych kulturowo i społecznie zajmują związki frazeologiczne, które występują w charakterze przedmiotu badań niniejszego studium.

2. Związki frazeologiczne jako jednostki nominatywne. Specyfika ich struktury semantycznej

Związki frazeologiczne można rozumieć jako nominatywne jednostki językowe, które służą do pośredniego określania pojęć i nazewnictwa obiektów czy zjawisk otaczającego świata przez pryzmat różnorodnych doświadczeń człowieka jako uczestnika określonej kultury i członka społeczności językowej. Zawierają one porównania, skojarzenia czy analogie związane z postrzeżeniami człowieka dotyczącymi obserwowanych zjawisk i pojęć. System leksykalny przeważającej większości języków zawiera szeroki zakres wspomnianych jednostek: na przykład, rosyjskie *кот заплакал, на воре шапка горит, работать снытя рыкава*; angielskie *build castles in the sky, cut someone down to size, be gobsmacked*; polskie *nudne jak flaki z olejem, znaleźć się między młotem a kowadłem, bułka z masłem*; niemieckie *mit Ach und Krach, ins Garn gehen, wie Gott in Frankreich leben*; francuskie *à bon chat, bon rat, avoir part à quelque chose, etre en feu*; hiszpańskie *A buenas horas, mangas verdes, Cantar las cuarenta, Cargar con el muerto (a otro)*. Struktura semantyczna związków frazeologicznych nie zawiera (z nielicznymi wyjątkami) tak zwanych „naukowych”, precyzyjnych elementów semantycznych (semów), za pomocą których można interpretować i określać semantykę większości konkretnych pojęć. Struktura semantyczna związków frazeologicznych najczęściej wiąże się z ocenianiem, scharakteryzowaniem lub określaniem (wartościowaniem) osób (*птица высокого полёта, мастер на все руки, тонкая натура, верста коломенская, от горшка*

два вершка), zjawisk (чёрт ногу сломит, конец света, ни зги не видно), czynności (lub braku czynności) (намылить голову, валять дурака, витать в облаках, считать ворон, лежать на печи), ilości (хоть пруд пруди, вагон и маленькая тележка, кот заплакал), jakości (тютелька в тютельку, комар носа не подточит) itp. Za pomocą przedstawionych powyżej jednostek „często dokonuje się wartościowania” (Stypa 2007–2008, 226).

W literaturze przedmiotowej wyróżnia się zróżnicowane stopnie łączliwości oraz zespolenia wyrazów stanowiących elementy związków frazeologicznych: związki luźne (деловое общение, небеска блузка); związki łączliwe (wymiennoczłonowe) (злой как волк (собака, шакал itp.); stałe związki frazeologiczne – idiomy (бить баклуши, śmietanka towarzyska, trzymać język za zębami itp.). Komponenty stałych związków frazeologicznych „tracą swoje znaczenie na rzecz całości, która ma charakter przenośny” (Bereda i in. 1993, 222). Mimo że zróżnicowanie stopnia łączliwości oraz zespolenia wyrazów jako elementów związków frazeologicznych wydaje się jak najbardziej uzasadnione, jednak w praktyce nie zawsze można precyzyjnie określić w/w stopień w każdym konkretnym przypadku i jednoznacznie zaliczyć ten czy inny związek wyrazów do określonej grupy. Niemniej wychodząc z założenia, że wspomniane zróżnicowanie ma poważne i uzasadnione usprawiedliwienie, przedmiotem badań niniejszego opracowania są przede wszystkim stałe związki frazeologiczne.

Semantyka przeważającej większości związków frazeologicznych (w przeciwieństwie do większości wyrazów) ma przejrzystą formę wewnętrzną. Forma wewnętrzna w kontekście niniejszego badania to pośredni motywowany związek pomiędzy denotatywnymi (początkowymi, dosłownymi) znaczeniami wyrazów-komponentów a nowym, przenośnym, z elementami konotacji, znaczeniem stałego związku wyrazowego powstałego w wyniku częściowej lub całkowitej semantycznej dezaktualizacji wyrazów. A zatem na znaczenie związku frazeologicznego składają się „charakterystyki komponentów tego połączenia” (Pajdzińska 1982, 67). Forma wewnętrzna związku frazeologicznego tworzona i kształtowana jest w oparciu o specyfikę postrzegania przez człowieka związków pomiędzy różnymi przedmiotami lub zjawiskami otaczającego go świata, czyli jego działalności kognitywnej. Z tego względu omawiane jednostki językowe nadal przyciągają szczególną uwagę badaczy. Wciąż aktualnym pozostaje problem zarówno określenia ich miejsca w języku, jak również pochodzenia oraz funkcjonowania w ramach różnorodnych dyskursów. Nie tracą na ważności badania nad związkami frazeologicznymi z perspektywy lingwistyki kognitywnej, psychologii, kulturologii i lingwistyki antropologicznej.

3. Związki frazeologiczne w ujęciu funkcjonalnym

Współcześni badacze podejmują liczne próby wieloaspektowych badań nad związkami frazeologicznymi, również w ujęciu funkcjonalnym. Cechą wyróżniającą związki frazeologiczne jest ich wielofunkcyjność. Autorzy monografii *Frazeologizm rosyjski jako narzędzie mentalno-kognitywnej konceptualizacji językowej w przestrzeni wartości moralnych osobowości*¹, Ł. Bujanowa i J. Kowalenko, wymieniają następujące funkcje związków frazeologicznych: nominatywna, komunikacyjna, pragmatyczna, emocjonalna, estetyczna, stylistyczna, emotiogeniczna, metajęzykowa, funkcja „charakteryzującej predykcji” (2013, 10). Charakterystyka oraz analiza związków frazeologicznych w ujęciu funkcjonalnym wydają się bardziej sprecyzowane za pomocą następującego stwierdzenia: „Ze względu na ekspresywny charakter frazeologizmy zaliczane są do „idealnych” pragmemów, tj. odznaczają się one pragmatyczną siłą oddziaływania na adresata”² (Bujanowa i in. 2013, 16).

Badania nad związkami frazeologicznymi w ujęciu funkcjonalnym pozwalają na ujawnienie ścisłego związku procesów nominacji i komunikacji (Kowalowa 1990, 47).

4. Związki frazeologiczne a językowy obraz świata

Autorzy omówionej monografii *Frazeologizm rosyjski jako narzędzie mentalno-kognitywnej konceptualizacji językowej w przestrzeni wartości moralnych osobowości* (Bujanowa i in. 2013) wskazują na unikalną cechę frazeologizmów polegającą na umiejętności odzwierciedlenia *językowego obrazu świata* i *eksplicacji osobowości językowej*. Współcześnie w warunkach rozwoju kontaktów międzynarodowych i komunikacji międzykulturowej badania nad semantyką związków frazeologicznych oraz specyfiki ich zastosowania w kontekstach stale się uaktualniają (Sidorienko 2005). Związki frazeologiczne są elementami kultury konkretnej społeczności językowej i „pełnią rolę nośnika stereotypów i symboli” (Stypa 2007–2008, 227). Związki frazeologiczne można zatem określić jako *lingwokulturomy* (Worobjow 1997). Od pewnego czasu we współczesnej lingwistyce funkcjonuje i zyskuje coraz większe zastosowanie „pojemny” i trafnie dopasowany do określanego przez niego pojęcia termin *frazeologiczny obraz świata* (Bujanowa,

---

¹ Przekład Elwira Stefańska.

² Przekład Elwira Stefańska.

Kowalenko 2013), O możliwości odzwierciedlenia *językowego obrazu świata* poprzez zastosowanie związków frazeologicznych pisze także S. Tier-Minasowa, według której frazeologizmy, przysłowia, powiedzenia w wyraźny sposób obrazują styl życia, położenie i warunki geograficzne, historię oraz tradycje konkretnej społeczności, narodu, grupy etnicznej (Tier-Minasowa 2000).

Wiedza na temat specyfiki związków frazeologicznych języka rosyjskiego pozwala na głębsze zrozumienie tradycji, mentalności, kultury oraz sposobu zachowania jego użytkowników rodzimych (*лежат на печи, души не чаять, на всякий пожарный, авось пронесёт, дрожат над каждой копейкой, душа нараспашку, душа в душу, широкая натура, вешать лапшу на уши, во всю ивановскую, бить баклуши, отдать последнюю рубашку, дутый авторитет, валять петрушку* i inne.).

W kontekście komunikacji międzykulturowej interesującym przykładem nieporozumienia wynikającego z błędnej interpretacji znaczenia związku frazeologicznego jest epizod jednego z odcinków rosyjskiego serialu „Как я стал руским” („Jak zostałem Rosjaninem”)³, w którym przedstawiony został dialog pomiędzy młodą Rosjanką a wynajmującym pokój w mieszkaniu jej brata młodemu dziennikarzem amerykańskim. Amerykanin pyta dziewczynę: „Зачем вы держите дома пакеты в пакете?”⁴. Dziewczyna odpowiada: „На всякий пожарный”⁵. Amerykanin jest zaskoczony: „Я тем более не понимаю, как при пожаре могут понадобиться пакеты в пакете”⁶. Związek frazeologiczny *на всякий пожарный* zawiera komponent wyrazowy *пожарный* – „1. Противопожарowy, pożarniczy; – **ая команда** jednostka straży pożarnej; straż pożarna *разг.*; strażak” (Chwatow i in. 2008, 1378). Wspomniany epizod jest przykładem zetknięcia się oraz konfrontacji dwóch odmiennych kultur, dwóch obszarów mentalnych i – w konsekwencji – konfliktu i niepowodzenia również w procesie komunikacji werbalnej. Reprezentant kultury amerykańskiej odebrał znaczenie związku frazeologicznego języka rosyjskiego *на всякий пожарный* („na всякий случай”, „когда-нибудь пригодится”) w odniesieniu denotatywnym, dosłownie. W konsekwencji jako jeden z uczestników

---

³ „Как я стал русским” („Jak zostałem Rosjaninem”; 2015). Rosyjski serial komediowy. Reżyser Konstantin Statskij. Główną rolę zagrał polski aktor Mateusz Damięcki.

⁴ „По co в доме держите рекламówki в рекламówce?”. „На wszelки wypадек”. Przekład Elwira Stefańska.

⁵ „На wszelки wypадек”.

⁶ „Тым bardziej не розуміем, чэму маюць служыць падчас пажару рекламówki в рекламówце”. Przekład Elwira Stefańska.

komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej nieadekwatnie odebrał całą wypowiedź oraz powstała sytuację.

Z perspektywy socjolingwistyki oraz lingwistyki antropologicznej, jak również w kontekście historycznym i etnograficznym, bogatym materiałem badawczym są rosyjskie związki frazeologiczne reprezentujące nazwy oraz określenia rosyjskich rzemiosł, narzędzi rzemieślniczych, zawodów czy artykułów gospodarstwa domowego: *без сучка и задоринки, бить баклуши, одной глины горшки, одного сукна епанча, из одного теста, высокой пробы, на одну колодку, в подметки не годится, верёвки вить, лопти плести, как калач испечь, как лапоть сплести, ни шьёт, ни порет, ни куёт, ни мелет* i inne (Bałkowska 1990). Zainteresowanie takimi związkami frazeologicznymi można wzbudzić za pomocą metody lingwistyczno-kulturowej, jak również zastosowania badań nad czynnikami pozajęzykowymi⁷ (Bałło 1990, 10–11).

Związki frazeologiczne służą również opisaniu i charakterystyce konkretnych wydarzeń społecznych, politycznych czy kulturowych w życiu danej społeczności językowej. Tak na przykład polskie związki frazeologiczne *startować w wyborach, oddać głos, liczyć głosy, liczyć na głosy, walka o głosy, decydująca tura, kampania wyborcza, hasło wyborcze, obowiązek obywatelski, kredyt zaufania, sondaż exit poll, kiełbasa wyborcza, obiecywać gruszki na wierzbie* itp. odzwierciedlają jeden z aspektów życia, tj. związany z przeprowadzaniem wyborów i funkcjonowaniem społeczności. Takie jednostki są zazwyczaj wykorzystywane w dyskursie politycznym (dyskursie kampanii wyborczej) tworząc pole semantyczne (koncept) *Wybory*. Są wyznacznikami demokratycznych wyborów i zarazem – zachowania startujących w wyborach kandydatów. W hasłach wyborczych często występują również związki frazeologiczne, na przykład: „Lepiej w niedzielę *oddać* swój *głos* niż w poniedziałek zaniemówić”.

Wszystkie wyżej wymienione cechy charakterystyczne związków frazeologicznych oraz przykłady ich zastosowania w aktach komunikacyjnych pozwalają na określenie ich jako specyficznych funkcjonalnych i komunikacyjnych jednostek językowych.

---

⁷ Przekład Elwira Stefańska.

5. Badania nad użyciem związków frazeologicznych w dyskursie medialnym z perspektywy pragmalingwistyki

Związki frazeologiczne posiadają ogromny potencjał pragmalingwistyczny, stylistyczny i ekspresyjny, co pozwala na zdefiniowanie ich jako *pragmemów* często stosowanych w różnych dziedzinach współczesnych działań komunikacyjnych, czyli tak zwanych *dyskursach*. *Dyskurs* to „jedna ze sfer komunikacji, z właściwym dla niej sposobem zastosowania środków językowych, akt komunikacyjny w połączeniu z czynnikami pozajęzykowymi, które go warunkują” (Bołdyriew 2009, 52). We współczesnym świecie miejsce oraz rola środków masowego przekazu (mass-mediów), których efektywność oddziaływania na masowego adresata jest bardzo wysoka, stają się niezwykle ważne. W związku z powyższym z perspektywy neofilologii, teorii komunikacji i pragmalingwistyki współcześni badacze coraz częściej stosują koncepcję *dyskursu medialnego*. *Dyskurs medialny* „jest wyodrębniony na podstawie udziału środków masowego przekazu w aktach komunikowania” (Kawka 2012, 36). Dyskurs medialny to „ukierunkowana tematycznie, uwarunkowana przez czynniki społeczne i kulturowe werbalna i kognitywna działalność prowadzona w obszarze medialnym” (Kozemiakin 2010, 14). Dyskurs medialny realizuje się i funkcjonuje dla celów komunikacyjnych za pomocą środków masowego przekazu (telewizja, radio, prasa, Internet). W kontekście dyskursu medialnego zasadniczą jest aktywna rola komunikanta (uczestnika komunikacji) występującego w charakterze nadawcy wypowiedzi (komunikatu zawierającego istotną z perspektywy interesów społecznych informację), jak również masowego adresata (odbiorcy, interpretatora). Autorzy tekstów medialnych często stosują w tych tekstach związki frazeologiczne ze względu na ich wielki potencjał stylistyczny, wielofunkcyjność, umiejętność elastycznej interakcji z kontekstem wypowiedzi, umiejętność odzwierciedlania *językowego obrazu świata*, zawarte w ich strukturze semantycznej kulturowy i antropologiczny komponenty, zdolność do okazjonalnych przemian i przekształceń (modyfikacji) semantycznych i formalnych, a także szerokie możliwości implikacyjne. Użycie związków frazeologicznych w tekstach medialnych sprzyja aktywizacji danej działalności komunikacyjnej i zwiększeniu efektywności oddziaływania środków masowego przekazu na odbiorców.

Związki frazeologiczne są często stosowane w tekstach publicystycznych (w większości wypadków celowo zmodyfikowane przez autorów), między innymi w nagłówkach artykułów prasowych o aktualnej tematyce, informujących o bieżących wydarzeniach życia społecznego. W tym kontekście Andrzej Markowski pisze:

Z obserwacji i badań językoznawców wynika bowiem, że świadome przekształcenie, celowe modyfikowanie związków frazeologicznych jest częstym zabiegiem, wykorzystywanym w felietonach, a także w tytułach prasowych. Użycie związków celowo zmodyfikowanych odświeża i wzbogaca język felietonu czy artykułu, pozwala autorowi na zabawę słowami (a przez to popisanie się swoją sprawnością językową i intelektualną), a odbiorcę zmusza – poprzez zaskoczenie nową formą frazeologizmów – do zwrócenia uwagi na tekst, co np. w wypadku tytułu prasowego pełni funkcję pozyskiwania odbiorcy. (2009, 249)

Przykładem takiego zabiegu jest tytuł jednego z artykułów prasowych rosyjskiej gazety „Izwestia” – „Террористы дышат на Ладена”. Artykuł zawiera informację o terrorystach i saudyjskim przywódcy Al-Kaidy, Bin Ladenie, z tym, że w jego nagłówku w charakterze kluczowej jednostki werbalnej występuje związek frazeologiczny *дышат на ладан*⁸ („być w stanie śmierci, konać”). Wyraz *ладан* jako jeden z komponentów tego związku frazeologicznego formalnie podobny jest do antroponimu *Laden*. Dzięki użyciu tego związku frazeologicznego w przedstawionym powyżej kontekście tytuł artykułu, jak również sam artykuł, zyskują na walorach informacyjnych i stylistycznych. Następny artykuł prasowy informujący o śmierci terrorysty został zatytułowany w sposób analogiczny: „Как бен Ладен перестал дышать на ладан” (*Elektronnaja* 2011, b.p.)

Ponadto jeden z odcinków reality show „Пусть говорят”⁹ nadawanego w Rosji przez kanał telewizyjny *OPT (ORT)* nazywa się „Конец света”¹⁰ i naświetla następującą sytuację: w domu, w którym mieszka samotna matka wraz ze swoimi dziećmi, z powodu zadłużenia zostaje wyłączony dostęp do prądu, w związku z czym rodzina musi na co dzień korzystać ze świeczek. Pewnego feralnego dnia matka zostawia dzieci same w domu, zapominając o zapalanej świeczce, na skutek czego wybucha pożar i dzieci umierają. W kontekście opisanej sytuacji zaktualizowano następujące znaczenie związku wyrazowego *конец света*: „отсутствие в доме электроэнергии, света”¹¹. Kontekst jednocześnie nawiązuje do pozostałych elementów semantyki danego związku frazeologicznego: „угроза краха человеческой цивилизации, жизни на Земле”¹², „КОНЕЦ

⁸ Ладан (ros.) – „kadzidło”.

⁹ „Niech mówią”. Przekład Elwira Stefańska.

¹⁰ „Koniec świata”. Przekład Elwira Stefańska.

¹¹ „Brak światła elektrycznego w domu”. Przekład Elwira Stefańska.

¹² „Zagrożenie dla cywilizacji ludzkiej, życia na Ziemi”. Przekład Elwira Stefańska.

СВЕТА (прост.) – 1) полный крах; нечто, что невозможно пережить; 2) (экспрес.) что-либо из ряда вон выходящее, необычное”¹³ (*Frazeologičeskij* 2005, 250). Użycie związku frazeologicznego *конец света* w przedstawionym powyżej kontekście, nawiązujące jednocześnie do wszystkich elementów jego struktury semantycznej i nadające tej jednostce zabarwienie pejoratywne (w związku z negatywną oceną zachowania matki, skutkującej tragedią), sprzyja zwiększeniu efektywności oddziaływania na masowego odbiorcę. W podobnych przypadkach rola adresata (odbiorcy) prezentowanego materiału medialnego staje się aktywna i znacząca. Odbiorca może występować w charakterze interpretatora odebranej przez niego informacji.

W tym kontekście warto odwołać się do następującego stwierdzenia M. Aleksiejko:

Zaobserwowano nasilenie tendencji pragmatycznych w kontekście nominacji komunikacyjnej, w szczególności w ramach specyficznych, funkcjonalnie zaawansowanych sferach użycia komunikacyjnie znaczących jednostek językowych. Do wspomnianych tendencji zalicza się wykorzystywanie dla celów komunikacyjnych związków frazeologicznych w charakterze nagłówków w środkach masowego przekazu. Element pragmatyczny zawarty w semantyce związku frazeologicznego staje się również kluczowym elementem nominacji i środkiem dla osiągnięcia jej celów. Stosowane przez autorów techniki dyskursywnej (kontekstowej – Elwira Stefańska) modyfikacje jednostek językowych sprzyjają zaktualizowaniu komponentu emocjonalnego jednostek nominatywnych (1997, 20; przykład Elwira Stefańska)

Istnieje również tendencja do użycia jednostek nominatywnych w kontekście kompresji językowej, między innymi kompresji semantycznej w implicytnych wypowiedziach. Jednym z przykładów kompresji semantycznej jest użycie związku frazeologicznego *тараканы в голове* w następującym tekście: „Купила мелок от тараканов! Теперь в голове тихо и спокойно... Сидят, рисуют”¹⁴ (*Odnoklassniki* 2018, b.p.). Aby zrozumieć ogólny sens powyższej wypowiedzi, należy wiedzieć, co oznacza związek frazeologiczny *тараканы в голове*: „чуждачества, странности, особенности нестандартного

---

¹³ „1. (potocznie) całkowita klęska, coś, co nie jest do przeżycia; 2) (eksp.) coś nadzwyczajnego, nie do uwierzenia”. Przekład Elwira Stefańska.

¹⁴ „A Kupiłam kredę przeciwko insektom (karaluchom). Teraz w głowie jest cisza i spokój. Siedzą i malują”. Przekład Elwira Stefańska.

поведения”¹⁵. W ramach powyżej wypowiedzi znaczenie to występuje w sposób impli-
cytny, ukryty, znajduje się „w cieniu”; lecz tylko fraza *Теперь в голове тихо и спокойно*
nawiązuje do niego pośrednio. Oddziaływanie emocjonalne (a mianowicie – komiczne)
polega na powstaniu dwuznaczności i impli-
cytności wypowiedzi połączonych z kontek-
stową dwuznacznością (kalamburem) związku frazeologicznego *тараканы в голове*.

Podsumowując, ze względu na wielki potencjał pragmalingwistyczny i stylistyczny
związków frazeologicznych te jednostki językowe dość często (w sposób modyfikowany)
występują w tekstach medialnych, co powoduje zwiększenie efektywności oddziaływania
komunikatu na masowego odbiorcę.

6. Tworzenie nowych związków frazeologicznych w kontekście aktualizacji językowego obrazu świata (frazeologicznego obrazu świata)

W XXI wieku tworzenie nowych związków frazeologicznych w języku rosyjskim wiąże
się przede wszystkim z aktualizowaniem *językowego obrazu świata* użytkowników
danego języka. Należy przede wszystkim wymienić następujące czynniki pozajęzykowe
sprzyjające temu procesowi: konfrontacja państw, narodów, struktur i grup społecznych;
rozwój i rozpowszechnianie technologicznych środków komunikacji; dążenie do znajdo-
wania się w określonej niszy społecznej i finansowej we współczesnym społeczeństwie
itp. W społeczności językowej określenie tych procesów za pomocą środków językowych,
między innymi nowych związków frazeologicznych, staje się konieczne. Poniżej przed-
stawiono niektóre przykłady neologizmów wśród rosyjskich związków frazeologicznych:
*офисный планктон, корпоративная вечеринка, силовая поддержка, размазать по
стенке, гнать волну, гнать пургу, сложить лапки домиком, раскопать досье, под-
писываться под байдю, вляпаться по самое не хочу, люди с прибабахом, скинуть
адрес, пойти в отказку, в одной лодке, пробить телефоны, обойтись по чесноку,
за державу обидно, поющие трусы, брать тайм-аут, в одном флаконе, послать
по факсу, кидаться на бампер, быть в топе (на топе), чёрный риелтор, чёрный
пиар, в режиме онлайн, в режиме офлайн, вежливые люди, кредитные продукт,
отделить мух от котлет, дорожная карта, социальный лифт, золотой парашют,
хромая утка, креативный класс, креатив пошёл.*

¹⁵ „Ekscentryczność, nietuzinkowość, nietypowe zachowanie”. Przekład Elwira Stefańska.

Przełom XX i XXI wieku to epoka politycznych, państwowych, społecznych wstrząsów i przemian oraz rewolucji globalnych i lokalnych, które spowodowały pojawienie się w wielu językach, w tym rosyjskim, związków frazeologicznych zawierających komponent *революция*: *Цветные революции*; *Бархатная революция* w Czechach i Słowacji; *Бульдозерная революция* w Jugosławii; *Революция роз* w Gruzji; *Оранжевая революция* na Ukrainie; *Тюльпанная революция* w Kirgistanie; *попытка („próba”) цветной революции* w Uzbekistanie; *Революция кедров* w Libanie; *попытка Васильковой революции* na Białorusi; *Дынная революция* — druga rewolucja w Kirgistanie. Przemiany w Rosji w latach 90. XX wieku, które doprowadziły do rozpadu Związku Radzieckiego i wiążą się z prezydenturą Borysa Jelcyna, nieoficjalnie określa się mianem *колбасной революции*. Utworzenie nowego związku frazeologicznego *вежливые люди* bezpośrednio związane jest z konkretnym wydarzeniem historycznym z 2014 roku, a mianowicie włączeniem Krymu do Rosji. *Вежливые люди* to przedstawiciele specjalnych sił operacyjnych, które były odpowiedzialne za bezpieczeństwo podczas przeprowadzenia referendum na Krymie. Mimo że związek wyrazowy *вежливые люди* istnieje w języku rosyjskim od niedawna i w słownikach frazeologicznych brakuje jeszcze jego opisu, frekwencja użycia tej jednostki w rosyjskim dyskursie medialnym jest bardzo wysoka. Co więcej, *вежливым людям* dedykowano piosenki i wiersze, a także wzniesiono pomnik ku ich czci.

Podsumowując, *językowy obraz świata* ciągle się zmienia i jest stale aktualizowany, między innymi dzięki tworzeniu się w języku rosyjskim nowych jednostek nominatywnych, wśród których znaczące miejsce zajmują związki frazeologiczne.

Konkluzje

Z perspektywy badań antropolingwistycznych ważne miejsce wśród jednostek językowych nacechowanych kulturowo i społecznie zajmują związki frazeologiczne. Związki frazeologiczne to nominatywne jednostki językowe, które służą do pośredniego określania pojęć oraz nazewnictwa obiektów i zjawisk otaczającego świata przez pryzmat różnorodnych doświadczeń człowieka jako uczestnika określonej kultury i członka społeczności językowej. Określenie ich miejsca w języku, jak również pochodzenia oraz funkcjonowania w ramach różnorodnych dyskursów pozostaje wciąż aktualny problemem. Cechą wyróżniającą związki frazeologiczne jest przede wszystkim wielofunkcyjność. Od pewnego czasu we współczesnej lingwistyce funkcjonuje i zyskuje

coraz większe zastosowanie „pojemny” i trafnie dopasowany do określanego przez niego pojęcia termin *frazologiczny obraz świata*. Tworzenie nowych związków frazeologicznych w języku rosyjskim w XXI wieku wiąże się przede wszystkim z zaktualizowaniem *językowego obrazu świata (frazologicznego obrazu świata)* użytkowników danego języka. Wiedza na temat specyfiki związków frazeologicznych języka rosyjskiego pozwala na głębsze zrozumienie tradycji, mentalności, kultury, a także sposobu zachowania jego użytkowników rodzimych. Autorzy tekstów medialnych często używają związków frazeologicznych ze względu na ich potencjał stylistyczny oraz pragmalingwistyczny, wielofunkcyjność, umiejętność elastycznej interakcji z kontekstem wypowiedzi, umiejętność odzwierciedlania *językowego obrazu świata*, zawarte w ich strukturze semantycznej kulturowy i antropologiczny komponenty, zdolność do okazjonalnych przemian i przekształceń (modyfikacji) semantycznych i formalnych oraz szerokie możliwości implikacyjne.

Bibliografia

- Aleksiejenko, Michaił. 1997. *Leksiko-frazeologiczeskaja ewolucyjna russkogo jazykaposledniego diesiatiletija*. W *Innowacje w językach wschodniosłowiańskich*, pod redakcją Bazylego Tichoniuka, 13–20. Zielona Góra: Biblioteka WLSiFW.
- Bałło, Jakub. 1990. *Otbor russkoj frazeologii dla frankojazycznych studentow*. W *Leksikologija i frazeologija: Nowyj wzglad*, pod redakcją Jeleny Dibrowej, 9–17. Moskwa: Moskowskij gosudarstwiennyj zaocznyj piedadogiczeskij institut.
- Bałykowa, Galina. 1990. *Frazeologiczeskije jedinicy russkogo jazyka, swiazannyje sriemiośtami (socyolingwistyczeskij aspekt)*. W *Leksikologija i frazeologija: Nowyj wzglad*, pod redakcją Jeleny Dibrowej, 8–10. Moskwa: Moskowskij gosudarstwiennyj zaocznyj piedadogiczeskij institut.
- Bereda, Tomasz, Maria Dolacka, Halina Marszałek, Jerzy Podracki, Anna Strzałkowska i Malgorzata Wodiczko. 1993. *Oj, ta frazeologia*. W *Polszczyzna płata nam figle: poradnik językowy dla każdego*, pod redakcją Jerzego Podrackiego, 222–239. Warszawa: Medium.
- Bołdyriew, Witalij. 2009. *Wwiedienije w teoriju mieżkulturnoj kommunikacyi. Kurs lekcyj*. Moskwa: Russkij jazyk Kursy.
- Bujanowa, Ludmiła, i Jekaterina Kowalenko. 2013. *Russkij frazeologizm kak mientalno-kognitiwnoje sriedstwojazykowej konceptualizacyi sfery moralnych kaciestw licznosti: monografia*. Moskwa: Ministerstwo Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej, Kubański Uniwersytet Państwowy.
- Chwatow, Sergiusz, Mikołaj Timoszuk, Edward Szędzielnor, i Barbara Walczak-Sroczyńska. 2008. *Wielki słownik polsko-rosyjski, rosyjsko-polski, 300 000 haseł i wyrażeń, Obszerny suplement poświęcony Rosji oraz Unii Europejskiej po polsku i po rosyjsku*. Warszawa: Wydawnictwo REA.
- Elektronnaja gazieta*. 2011. *Kak bin Laden pieriestal dyszat' na ładan*. Data dostępu 20.10.2018. <https://wek.ru/kak-ben-laden-perestal-dyshat-na-ladan>.
- Frazeologiceskij słowar' russkogo jazyka*. 2005. Sankt-Petersburg: Poligrafuslugi.
- Grinew-Griniewicz, Siergie, Elwira Sorokina, i Tatiana Skopiuk. 2008. *Osnowy antropolingwistyki. Uczebnoje posobije*. Moskwa: Centrom Wydawnicze „Akademia”.
- Griniewicz, Siergie, i Jan Nosowicz. 2014. *Antropolingwistyka czy językoznawstwo antropologiczne? W Edukacja dla przyszłości. Tom 10*, pod redakcją Jana Franciszka Nosowicza, 15–26. Białystok: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku.
- Kawka, Maciej. 2012. *Sześć dyskursów o języku*. Skopje: Menora.

- Kowalowa, Natalia. 1990. *Frazeologičeskaja jedinica i komunikatiwnaja strategija tieksta*. W *Leksykologia i frazeologia: Nowe spojrzanie*, pod redakcją Jeleny Dibrowej, 45–48. Moskwa: Moskiewski Państwowy Zaoczny Instytut Pedagogiczny.
- Kożemiakin, Jewgienij. 2010. *Massowaja kommunikacija i miediadiskurs: k mietodologii issledowanija*. „Wiadomości naukowe Biełgorodzkiego Uniwersytetu Państwowego” 73: 11–21.
- Markowski, Andrzej. 2009. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Odnoklassniki. Razwlekatielnaja socyjalnaja siet' – obszczenije s druzjami, foto i widieo, filmy i sierały*. 20.10.2018. <https://ok.ru/>.
- Pajdzińska, Anna. 1982. *Szeregi wariantów a mechanizmy łączliwości frazeologicznej. W Stałość i zmienność związków frazeologicznych*, pod redakcją Andrzeja Lewickiego, 55–67. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Porajski-Pomsta, Józef. 2002. *Komunikacja językowa*. W *Nauka o języku dla polonistów*, pod redakcją Stanisława Dubisza, 19–66. Warszawa: Książka i wiedza.
- Sapir, Edward. 1921. *Language. An Introduction to the Study of Speech*. Yale: Yale University Press.
- Sidorienko, K. 2005. *Russkaja frazeologija i wyrazitel'nost' riecz*. W *Russkij jazyk i kultura riecz*, pod redakcją Walentyny Czerniak, 85–93. Moskwa: Wysszaja szkoła.
- Słownik języka polskiego PWN*. 20.10.2018. <https://sjp.pwn.pl/sjp/humanistyczny;2560878.html>.
- Stypa, Hanna. 2007–2008. *O (nie)przetłumaczalności związków frazeologicznych – polskie ekwiwalenty zerowe frazeologizmów zoonomicznych w języku niemieckim*. „Rocznik przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” 3: 225–237.
- Tier-Minasowa, Swietłana. 2000. *Jazyk i mieżkulturnaja kommunikacija*. Moskwa: Slovo.
- Whorf, Benjamin Lee. 1982. *Język – myśl – rzeczywistość*. Warszawa: PWN.
- Worobjow, Władimir. 1997. *Lingwokulturologija: Teorija i mietody*. Moskwa: Nauka.